

УДК 141.7:[341.24-029:3]

Е. М. Герасимова

МОРАЛЬНИЙ КОНЦЕПТ СУСПІЛЬНОГО ДОГОВОРУ В КООРДИНАТАХ РИНКОВОГО ГОСПОДАРСТВА

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова
ORCID: 0000-0003-0046-8458

Анотація. Стаття присвячена дослідженню проблем формування та координації механізму взаємовпливу етики та економіки. Здійснюється соціально-філософський аналіз концепції суспільного договору та справедливої ціни, визначається проблема свободи вибору і необхідності існування господарської етики, координації соціальних та етичних меж розвитку капіталістичних відносин. Доводиться теза про те, що теорію сучасного капіталізму необхідно доповнити теорією соціального генезису та нормативного обґрунтування процесу формування смаків споживача – це питання соціальної психології та етики, а також теорією соціальних інститутів і теорією політичної корекції певних вад сучасного постіндустріального способу виробництва.

Ключові слова: суспільство, спосіб виробництва, етика господарських відносин, колективні дії, свобода вибору, справедлива ціна, економіка.

Вступ

Наприкінці ХХ ст. відомий німецький соціолог Н. Луман називає «мораль втраченою парадигмою». Він звертає увагу винятково на персональне наповнення змісту моралі, яке виходить на розуміння «справедливості» або «несправедливості» вчинків і поведінки конкретної людини. Свої нормативні функції мораль починає поступово втрачати в історичний період буржуазних революцій і формування ранніх капіталістичних відносин у зв'язку з процесом соціальної диференціації. Тому, з точки зору соціально-філософського наповнення змісту моралі, вона стає зовнішньою силою суспільного розвитку. Відповідно, ситуацію постійних соціальних конфліктів сучасності Н. Луман пропонує вирішувати за допомогою досягнення домовленостей між конфліктуючими сторонами. По-суті, пропонуються оновлені принципи сучасного суспільного договору на засадах організації суспільних підсистем політики і права (Luhman, 1993: 112). На початку глибинних постіндустріальних трансформацій сучасної цивілізації політичними елітами розвинутих країн було офіційно проголошено курс на всебічний розвиток соціально-економічної демократії на засадах плюралізму в системі відносин власності та економіко-господарське розкріпачення особи. Фактично, було визнано соціальні цілі ринкового господарства, але благородні прагнення збудувати ідеальну цивілізаційну модель соціально-економічної культури дотепер не вирішили питання військових конфліктів, економічних війн, голоду, злиденності та господарського егоїзму.

«Ми живемо у сукупності соціальних відносин і визначаємося ними. Ми не хотіли б жити у «справедливому» суспільстві, де нічого було б купити, так само як у «ефективному, багатому» суспільстві, яке використовувало б свої засоби заради морально засуджених цілей. Тому стосовно питання про моральність капіталізму наукова точність повинна досягатися не шляхом відмови від розгляду всіх його можливих аспектів, а з урахуванням сукупності його ознак. У той самий час стає зрозумілим, що жодний суспільний устрій ніколи не зможе бути виправданим остаточно, оскільки кількість і вагомість точок зору, відповідно до яких він має бути оціненим, постійно змінюється у часі» (Козловски, 1996: 17-18). Тому моральність ринкової

економіки, в кінцевому рахунку, залежить від типу соціально-економічних відносин, які складаються у процесі постійної взаємодії між суб'єктами господарської діяльності. Завжди був і залишається суттєвим аспект існування моральних принципів в умовах вільного цивілізованого або «дикого» ринку, тому матеріально-господарські відносини між людьми можуть аналізуватися тільки в моменти їхньої дієвої реалізації у процесі спільного способу життєзабезпечення на певній території проживання та умов попереднього соціально-економічного розвитку.

Отже, базовим принципом розвитку сучасної соціально-економічної системи стає визнання пріоритетності загальнолюдських цінностей на рівні планетарного масштабу, а також розвиток теорії соціальних інститутів і теорії політичної корекції у системі сучасного гуманітарного знання. Важливим фактором зазначеного процесу стають міжнародні політично-правові процедури визнання національно-культурної специфіки соціально-економічного вибору кожної країни та посилення конструктивного впливу національних співтовариств на глобальну систему світового господарства. Але в умовах кардинальних змін у системі соціально-економічних структур та переходу до механізмів функціонування сучасної економіки знань актуальною залишається тематика дослідження теоретико-методологічних засад сучасного осмислення та практичного застосування гуманітарних можливостей теорії суспільного договору і спільної дії в межах міжнародного соціального досвіду.

Метою дослідження нашої публікації ми визначили розробку і обґрунтування концепції формування суспільного договору в системі сучасної економіки знань на основі визнання пріоритету загальнолюдських цінностей у глобальній системі координат ринкового господарства.

Методологія дослідження

Наш науковий аналіз має на меті продемонструвати процес розширення змісту та практичного застосування таких методологічних принципів, як поліфонізм і діалогізм як створення смислового простору співіснування думок, когнітивний креатив, який сприяє дослідженню ефективності економіко-господарських трансформаційних процесів і нових соціально-економічних форм суспільного буття.

Було застосовано методи компаративного аналізу, структурний, системно-логічний, аналітичний, синтетичний методи, метод конференції ідей тощо. Усі вони виходять не з пріоритету дослідження матеріальних основ і виробничих відносин економіко-господарського процесу, а перебувають у межах соціально-філософського аналізу відношень та зв'язків базових складових економічного виміру соціальної реальності. Метод економічного синергізму забезпечує дослідження механізму функціонування світового господарства в невизначених умовах епохи глобалізації, а методи соціального моделювання застосовувалися для прогнозування результативності змін у системі стратегічних орієнтирів економічного поступу суспільства.

Результати

Відому тезу господарського занепокоєння сучасних виробників сформулював Р. Познер: «У світі, де ресурси обмежені, марнотратство мають вважати аморальним» (Posner, 1977: 23). З такою заявою може погодитися кожен громадянин, причому саме по собі поняття марнотратства несе в собі негативний зміст. Але у позитивістському підході політекономії зазначена теза вказує на тенденцію досліджувати проблему алокації як на єдину морально-економічну проблему. З такої точки зору, ринковий механізм, який вирішує проблему алокації порівняно з іншими системами, буде виглядати найменш марнотратним, а тому і буде претендувати на моральність. Проте ми розуміємо, що обмежуватися тільки питанням алокації неможна.

Сучасна світова ринкова економіка по суті своїх відношень утворює своєрідний моральний вимір людського існування, що пов'язує собою дві такі найважливіші складові, як добро та користь. Онтологічний аспект співвідношення даних категорій сприяє вирішенню дилеми між поняттям загальної моральності в сфері ринкових відносин та особистими економіко-господарськими інтересами людини. Відбувається процес визнання іманентного характеру належності моральних принципів як для кожної людини, так і для ділового спілкування в умовах ринкової системи. Тим самим така позиція вимагає від суб'єкта економіко-господарських відносин хоча б умовного дотримання моральних норм заради не нанесення шкоди у збалансований процес функціонування ринкового механізму, а також суспільним відносинам у багатьох інших сферах прояву, в яких він також бере участь як громадянин. Але коли справа стосується конкретних умов існування та функціонування власного бізнесу, то вчинками людини починає керувати прагнення отримання егоїстичної вигоди і значення духовно-моральних цінностей зніжується, а то і зовсім відкидається (Герасимова, 2008: 279-280).

До виникнення ринкових умов господарювання матеріально-виробнича діяльність людини тісно перепліталася з міфо-релігійними та сімейно-ідеологічними уявленнями, причому відносини обміну і розподілу займали меншу сегментну частину. У даному періоді соціального становлення теорію моралі характеризує лише принцип етичного обов'язку, який походить із самої природи речей: «Моральність – це те

саме, що правота по суті справи (Sachgerechtigkeit), вона не може знаходитися в абстрактному протиставленні морально визначеним діловим економічним аргументам. Оскільки в економіці ніколи повністю не вдавалося витримати розмежування пропозицій опису і нормативної вимоги, так як завжди переважало «економічне природне право» (Козловски, 1996: 17). Можна констатувати, що сімейні та релігійні етичні постулати у дієвий спосіб не мали системно-структурної регламентації господарських відносин на свідомо виписаних принципах економічної справедливості. Але, при всьому тому, була жорстко зафіксована заборона різних схем захоплення або крадіжки чужого майна, а також морально-релігійні норми обмежували несправедливі засоби досягнення економічних цілей. Крім того, представники іудейської, християнської та ісламської видів релігії здійснювали свій вплив на економіко-господарські відносини не стільки зверненням до змісту свого віровчення, скільки безпосереднім втручанням у справи завдяки контролю над сформованими на певних територіях «ділових колах». Тут визнавалися не тільки справедливі правила обміну, розподілу тощо, а також підтримувалися етичні норми поведінки для підтримання стійких соціальних зв'язків своєї спільноти.

Процес виділення економічної діяльності в окрему сферу функціонування суспільних відносин з відповідною системою спеціальних правил був представлений в середині XVIII ст. у творах Д. Манделля (Блауг, 2008). У свою чергу, К. Маркс підкреслює звільняючий характер зазначених процесів для стану людини у цей історичний період, а також характеризує його як початок усвідомлення процесу відчуження в соціально-економічній системі. Тому питання моральності капіталізму вже виходить за межі індивідуальної етики і набуває соціально-філософського характеру. Показовою рисою соціально-економічних реалій періоду Нового часу стають принципи максимального отримання доходу, а формування системи комерційно-підприємницької мотивації прямо починає пов'язуватися зі звільненням людини від релігійних та звичаєвих забобонів. Відповідно до таких запитів часу Т. Гоббс виводить засади моральної нейтралізації прагнення прибутку, а «економічна справедливість» стає однією з основних максим нової ранньої буржуазної правосвідомості. Так само сформована Дж. Локком природно-правова концепція визначає головним правом людини право на власність, яке включає в себе також право на життя і свободу.

Наступний етап дослідження процесу моральної нейтралізації максимального досягнення прибутку та соціального звільнення працівника формується на засадах системи прав власності, що вибудовується в роботах Г. Гегеля, Й. Фіхте, І. Канта. Головним положенням такої системи стає обернено пропорційна залежність між процесами розширення майнових прав власника з необхідністю ліквідації права власності на свободу інших суб'єктів ринку, задля забезпечення функціонування об'єктивних ринкових закономірностей розподілення благ. «Чисте підприємництво» знаходить собі «підтримку» в максимі «категоричного імперативу» І. Канта, який уже сам по собі створює механізм

відповідності реальних мотивів його поведінки моральному закону: «Вчиняй так, щоб ти завжди ставився до людства й у своїй особі, і в особі будь-кого іншого так само як до мети, і ніколи б не ставився до нього тільки як до засобу» (Кант, 1964: 270). Філософ вважає, що якщо людина не буде дотримуватися цього принципу, вона не тільки не зможе сприяти культурному поступу, а й не зможе вижити у цьому світі. Тут представлена спроба пошуку етичного консенсусу, який зміг би поєднати господарський практицизм людини з крайнощами моральних вимог до правил господарювання.

З подальшим розвитком ринкового господарства поступово з'являється усвідомлення про підвищення рентабельності праці вільного господаря, який активно починає відгукуватися на засоби матеріально-грошового стимулювання: «Вони були людьми з яскраво вираженими якістьами моралі, які пройшли сувору життєву школу, обачливими і рішучими одночасно, людьми стриманими і сміливими, помірними і впертими, людьми з принципами» (Вебер, 1990: 99), – так характеризує М. Вебер перших представників ринкових відносин. Починається ера пошуку ефективного стикування та знаходження загальних елементів між процесами індивідуалізації і раціоналізації в системі ринкових відносин. Суть такої взаємодії полягає у тому, що нова форма раціональності вже не вимагає від суб'єкта економічних відносин підпорядкування своїх дій всезагальній цілі або підпорядкування певним цінностям, прийнятим у суспільстві. Створюється ситуація досягнення ефективних результатів господарювання за умови сприятливих соціальних можливостей, причому з найменшими зусиллями, що сприяє об'єднанню всіх індивідуальних і матеріально-фінансових вимог у механізм єдиного ринку. Причому за таких обставин зменшується примусовий тиск, цінності набувають статусу загальноновизнаних, а раціональні критерії діяльності виводяться вже не із суб'єктивних, а з об'єктивних цілей індивіда.

Сьогодні вже в умовах сучасного розгортання глобалізованого світу зростає значення і визнання міждисциплінарних досліджень проблеми впливу ціннісно-світоглядних пріоритетів, як індивідуального, так і суспільного характеру, на процес соціально-економічного поступу цивілізації. Важливою орієнтацією аналітичних досліджень моральності економіко-господарської системи є їхнє звільнення від механічної моделі використання її норм у системі економічного сцієнтизму та створення нових структурних ознак, які відповідають вимогам сучасного інформаційного суспільства (Герасимова, 2008: 283). Співвідношення результатів масової промислової продукції та масової фінансово-матеріальної можливості споживачів породжують в умовах ринкового господарювання тенденцію рівняння, на яку іноді не звертають увагу, тому що вся увага стає прикутою до нерівномірного розподілу доходів. Подібна тенденція до вирівнювання забезпечення і комфорту життя при всій нерівномірності розподілу статків веде до того, що відстоювати свій особистий стиль споживання порівняно із «середнім споживанням» стає все важче.

Саме такий підхід підкреслює сумнівність позитивного аргументу щодо капіталістичної системи про те, що саме вона, на відміну від усіх інших господарських систем, забезпечує можливість мати індивідуальні стилі та способи життя. З одного боку, суверенність споживача, а з іншого – орієнтація виробництва на суб'єктивні вимоги попиту, створюють разом ситуацію егалітаризму і розкоші, свободу від влади монополій. Ціноутворення в сучасних ринкових умовах залежить тільки від грошового попиту, ліквідуючи тим самим усі статусні та особисті привілеї. Але паралельно допускає звільнення потреб від будь-яких соціальних і естетико-етичних критеріїв.

Отже, система ринкових відносин, з одного боку, знімає соціальні бар'єри, а з іншого – породжує економічну нерівність за рахунок накопичення великих статків в якості нагороди за ефективні інновації або в якості квазіренти (Козловски, 1996: 55). Можемо стверджувати, що сучасні умови ринкового господарювання створюють складний комплекс соціально-етичних відносин. А саме: суспільно визнаним положенням є пріоритет загальнолюдських цінностей у вирішенні виробничих, екологічних, соціально-культурних проблем життєзабезпечення соціуму, але, у той самий час, під різного роду гаслами у вигляді військових конфліктів, торгово-економічних війн, екологічних криз тощо здійснюється порушення не тільки етичних норм співіснування, а й відбувається абсолютне нехтування положеннями міжнародного права та політичних домовленостей. Єдиною відмінністю від попередніх століть є необхідність надавати публічні пояснення та суспільний примус виправдовуватися у різного роду міжнародних інстанціях.

Обговорення

Варто зазначити, що комплекс соціально-економічних наук дотепер не сформував однозначних механізмів суспільного колективного вибору шляхів розвитку, які б однозначно приводили до суспільного добробуту, враховуючи всі індивідуальні побажання. Тому, вочевидь, треба піддати критичному аналізу такий ступінь соціального абстрагування, де мають підключитися представники інших дослідницьких програм. У цьому випадку можна звернутися до теореми К. Эрроу, яка стверджує, що колективна раціональність не може бути рівною раціональним запитам і благу його окремих індивідів (Эрроу, 1993). У свою чергу, дослідження принципу раціональної економічної поведінки людини, який може функціонувати в різних сферах діяльності, де людина постійно вимушена обирати, належить Дж. М. Б'юкенену (Б'юкенен, 1997), а ідея стосовно теорії спільної дії, де головним інструментом соціального аналізу визначається поняття «соціального капіталу» запропонована видатним соціологом Дж. Коулманом (Коулман, 2001). Він запропонував принцип методологічного індивідуалізму, у якому стверджується положення про те, що тільки індивіди є реальністю, водночас різні групи людей та інститути є конструктами, які відображають колективну поведінку індивідів.

Найбільш розгорнуто ідейно-теоретичні витоки теорії суспільного вибору (public choice theory) представлені в роботах Дж. М. Б'юкенена. Зазначена теорія зароджується у 60-ті роки ХХ ст. як галузь економічної науки, а сьогодні зазначену її можна розглядати як соціально-економічну теорію політики. Крім того, Дж. М. Б'юкенен пропонує принцип раціональної економічної поведінки людини, який може функціонувати в різних сферах діяльності, де людина вимушена обирати у системі соціально-політичних процесів. Визначення економічної теорії як частини прагматології єдиної теорії людської діяльності та формування твердження про те, що шлях пізнання колективних єдностей пролягає через аналіз дій окремих індивідів, належить Л. фон Мізесу (Мизес, 2005). Зрозуміло, що мова йде про місце пропозиції соціальної епістемології, коли ми переходимо з мови сутностей і індивідів на мову правил і норм, саме у такий спосіб діють колективи.

Практика ринкових відносин, на думку Ф. Хайєка, має переваги порівняно з іншими альтернативними соціальними механізмами: «конкуренція представляє цінність тому і тільки тому, що її результати є непередбачуваними і взагалі відрізняються від тих, до яких кожний свідомо прагне та міг би прагнути» (Хайек, 1990: 6-7). Він стверджує, що конкуренція і ринок у кінцевому результаті призводять до економічного процвітання, благами якого можуть користуватися всі громадяни суспільства, включаючи тих, хто постраждав у процесі конкурентної боротьби. Необхідно відзначити, що сьогодні замість поняття абстрактного індивіда приходить розуміння категорії соціального суб'єкта діяльності. Він включений у розгалужену мережу суспільних відносин і може бути креативним засновником. Проблема полягає в тому, що діяльність зазначених суб'єктів не завжди може об'єднуватися в спільну дію, тому важливою методологічною умовою стає наявність низки таких зовнішніх факторів, як структура соціальних правил і норм, природна мова зі своїми правилами розуміння тощо. Дослідження теорії необхідних умов для координації дій належить М. Гілберту, важливою ідеєю якого є єдине входження людей у соціальні проекти як джерело їхнього обов'язку. Таке спільне входження людей дорівнює появі плюрального суб'єкта (Gilbert, 1915). Важливий внесок у методологію теорії спільних дій належать Р. Харре. Він стверджує, що спільна дія вимагає координації зусиль, які регулюються особистісною інтерпретацією чинних правил і законів, відповідаючи їй або іншій діяльності, кожним із суб'єктів діяльності (Харре, 2005).

Якщо звернутися до творів вітчизняних авторів, то своєрідно-показовим варіантом уявлення про економічну справедливість на принципі поєднання моральних засад ринкового господарства з реаліями сучасного життя є ідея відомого українського економіста С. Мочерного: «Якщо економіка базується лише на врахуванні егоїстичних інтересів людини (Homo economicus), що нібито, згідно з економічним вченням А. Сміта, дає можливість врахувати суспільні інтереси, то в ній, за словами російського філософа М. Бердяєва, панує ідеологія буржуазного господарства. Якщо на перше місце у господарському житті висуваються

інтереси служіння іншим людям, суспільству загалом, то це відповідає соціалістичній ідеології, яка ближча до християнства. Якщо економіка кожної країни будуватиметься на дотриманні принципів християнської економіки, то вона наблизиться до божественної. Можливо, саме тому М. Гоголь порівнював господарювання з розмовою з Богом, а Г. Сковорода говорив про божественну економіку. Зміцнення засад християнської економіки допоможе людству відвернути такі явища, названі Іоанном Богословом ознаками кінця світу» (Мочерний, 2001: 364-365). Нині ми спостерігаємо ситуацію повернення, так званого виключно «об'єктивного» економічного знання до системи цінностей сакрального рівня християнського віровчення через екзистенціальний характер існування самої людини.

Висновки

Моральний концепт суспільного договору уособлює в собі критерій класичного проекту початку доби «ratio». Його актуальність обґрунтовується необхідністю ситуації постійного суспільного вибору шляхів соціально-економічного розвитку в епоху економіки знань для формування можливості практичної реалізації принципів і механізмів теорії сумісних дій. Такий підхід стає практично можливим завдяки здійсненню соціально-філософського аналізу концепції суспільного договору та справедливої ціни, з'ясуванню співвідношення проблеми вільного вибору і суспільних умов функціонування принципів моралі в системі господарських відносин, а також ефективної координації задоволення соціально-економічних потреб та етико-естетичного комфорту існування у соціальному просторі ринкового господарства. Вимога економічної рівності не є обов'язковим пріоритетом у формуванні соціального балансу між різними групами населення. Рівність у соціально-економічній сфері, якщо вона досягається ціною обмеження економічної активності і примусом до низького рівня життя більшості громадян, не може бути благом, а нерівність у багатстві може бути основою компенсації переваг для кожної людини. Наприклад, високого прогресивного податку на статки в такому випадку ніхто не буде заперечувати.

Доводиться теза про те, що теорію сучасного капіталізму необхідно доповнити теорією соціального генезису та нормативного обґрунтування процесу формування смаків споживача – це питання соціальної психології та етики, а також теорією соціальних інститутів і теорією політичної корекції певних вад сучасного постіндустріального способу виробництва. Демократичні принципи сучасного політичного життя в контексті розвитку зазначених теорій не мають обмежуватися лише забезпеченням визначення вибору та фіксування об'єктивного результату як такого. Вони повинні сприяти процесу коректування суспільних рішень за допомогою тиску найбільш прогресивних соціальних груп населення та посиленню контролю за виконанням гуманітарних стратегій і програм соціального забезпечення.

Список літератури

1. Gilbert M. Foreign Policy of Sir Edward Grey / M. Gilbert. – Oxford: Clarendon, 1915. – 124 p.

2. Luhman N. Die Wissenschaft des Gesellschaft / N. Luhman. – Frankfurt am M., 1993. – 280 p.
  3. Posner Richard A. Economic Analysis of Law / A. Posner Richard. – Boston: Little Brown and Company, 1977. – Pp. xi, 415.
  4. Блауг М. 100 великих економістів до Кейнса / М. Блауг. – СПб.: Економікус, 2008. – 352 с.
  5. Бьюкенен Джеймс М. Сочинения / Джеймс Бьюкенен; [пер. с англ.]; серія: «Нобелівські лауреати по економіці». – Т. 1: Фонд економічної ініціативи. – М.: Таурис Альфа, 1997. – 385 с.
  6. Вебер М. Избранные произведения / Макс Вебер; [пер. с нем.]. – М.: Прогресс, 1990. – 804 с.
  7. Герасимова Е. М. Економічні знання у дискурсі становлення глобалізованого світу: соціально-філософський аналіз [монографія] / Е. М. Герасимова. – Чернівці: ЧДІЕУ, 2008. – 336 с.
  8. Кант И. Приложение к «Наблюдениям над чувством прекрасного и возвышенного». Соч. в 6 т. / И. Кант. – М., 1964. – Т. 2. – С. 265-283.
  9. Козловски П. Этика капитализма (с комментарием Дж. Бьюкенена); эволюция и общество: Критика социобиологии / Петер Козловски. – СПб.: Экономическая школа, 1996. – 158 с.
  10. Коулман Дж. Капитал социальный и человеческий / Дж. Коулман // Общественные науки и современность. – 2001. – № 3. – С. 110-124.
  11. Мизес фон Л. Человеческая деятельность. Трактат по экономической теории / Мизес фон Л. – Челябинск, 2005. – 305 с.
  12. Мочерний С. В. Методологія економічного дослідження / С. В. Мочерний. – Львів, 2001. – С. 364-365.
  13. Хайек Ф. А. Конкуренция как процедура научного открытия / Ф. А. Хайек // Мировая экономика и международные отношения. – 1989. – № 12. – С. 3-16.
  14. Харре Р. Гибридная психология: союз дискурса анализа с нейронаукой / Р. Харре // Эпистемология и философия науки, 2005. – Т. 6. – № 4. – С. 38-63.
  15. Эрроу К. Дж. Возможности и пределы рынка как механизма распределения ресурсов / К. Дж. Эрроу // THESIS: теория и история экономических и социальных институтов и систем. – М.: НАЧАЛА-ПРЕСС, 1993. – Т. 1. – Вып. 2. – С. 52-101.
- References**
1. Blaug, M. (2008). 100 velikikh ekonomistov do Keynса [100 great economists before Keynes]. SPb.: Ekonomikus [in Russian].
  2. 2. Byukenen, Dz. M. (1997). Sochineniya [Works]. Moscow: Taurus Alfa [in Russian].
  3. Veber, M. (1990). Izbrannyye proizvedeniya [Selected Works]. Moscow: Progress [in Russian].
  4. Herasymova, E. M. (2008). Ekonomichni znannia u diskursi stanovlennia hlobalizovanoho svitu: sotsialno-filosofskiy analiz [Economic knowledge in the discourse of the globalized world: a socio-philosophical analysis]. Chernihiv: ChDIEU [in Ukrainian].
  5. Kant, I. (1964). Prilozheniye k «Nablyudeniya nad chuvstvom prekrasnogo i vozvyshennogo» [Appendix to "Observations of the feeling of beauty and exaltation"]. Vol 2 [in Russian].
  6. Kozlovski, P. (1996). Etika kapitalizma (s kommentariyem Dzh. Byukenena); evolyutsiya i obshchestvo: Kritika sotsiobiologii [Ethics of capitalism (with commentary by J. Buchanan); Evolution and Society: A Critique of Sociobiology]. SPb.: Ekonomicheskaya shkola [in Russian].
  7. Koulman, Dzh. (2001). Kapital sotsialnyy i chelovecheskiy [Social and human capital]. *Obshchestvennyye nauki i sovremennost' [Social sciences and modernity]*, 3: 110-124 [in Russian].
  8. Mocherniy, S. V. (2001). Metodolohiia ekonomichnogo doslidzhennia [Methodology of economic research]. Lviv [in Ukrainian].
  9. Mizes, fon L. (2005). Chelovecheskaya deyatel'nost. Traktat po ekonomicheskoy teorii [Human activity. Treatise on Economic Theory]. Chelyabinsk [in Russian].
  10. Khayek, F. A. (1989). Konkurentsiya kak protsedura nauchnogo otkrytiya [Competition as a scientific discovery procedure]. *Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnyye otnosheniya [World Economy and International Relations]*, 12: 3-16 [in Russian].
  11. Kharre, R. (2005). Gibridnaya psikhologiya: soyuz diskursanaliza s neyronauko [Hybrid Psychology: The Union of Discourse Analysis with Neuroscience]. *Epistemologiya i filosofiya nauki [Epistemology and Philosophy of Science]*, 6(4): 38-63 [in Russian].
  12. Errou, K. Dzh. (1993). Vozmozhnosti i predely rynka kak mekhanizma raspredeleniya resursov [Opportunities and limits of the market as a resource allocation mechanism]. *THESIS: teoriya i istoriya ekonomicheskikh i sotsialnykh institutov i sistem [THESIS: Theory and History of Economic and Social Institutions and Systems]*, 1(2): 52-101 [in Russian].
  13. Gilbert, M. (1915). Foreign Policy of Sir Edward Grey. Oxford: Clarendon.
  14. Luhman, N. (1993). Die Wissenschaft des Gesellschaft. Frankfurtam M.
  15. Posner Richard A. (1977). Economic Analysis of Law. Boston: Little Brown and Company.

Э.М. Герасимова

МОРАЛЬНЫЙ КОНЦЕПТ ОБЩЕСТВЕННОГО ДОГОВОРА В КООРДИНАТАХ РЫНОЧНОГО ХОЗЯЙСТВА

Статья посвящена проблемам формирования та координации механизма взаимовлияния этики и экономики. Осуществляется социально-философский анализ концепции свободного договора и справедливой цены, определяется проблема свободы выбора и необходимости влияния хозяйственной этики, координация социальных и моральных сфер развития капиталистических отношений. Обосновывается тезис о том, что теорию современного капитализма необходимо дополнить теорией социального генезиса и нормативного обеспечения процесса формирования вкусов потребителя – это вопросы социальной психологии и этики, а также теорией социальных институтов и теорией политической коррекции определённых недостатков современного постиндустриального способа производства.

Ключевые слова: общество, способ производства, этика хозяйственных отношений, коллективных действий, свобода выбора, справедливая цена, экономика.

E. Gerasymova

THE MORAL CONCEPT OF SOCIAL CONTRACT IN THE COORDINATES OF A MARKET ECONOMY

Introduction states that the condition of cardinal changes in the system of social and economic structures and transition to mechanisms of functioning of modern knowledge economy, the subject of research of theoretical and methodological bases of modern comprehension and practical application of humanitarian possibilities of the theory of the social contract and joint action within the international social experience remains undoubtedly actual. **The aim** of the article is to determine the development and substantiation of the concept of forming a social contract in the system of modern knowledge economy based on the recognition of the priority of universal values in the global coordinate system of the market economy. The socio-cultural approach **methodology** was used to demonstrate the process of expanding the content and practical application of such methodological principles as polyphony and dialogism as the creation of a semantic space of coexistence of thoughts and cognitive creativity. The methods of comparative analysis, structural, system-logical, analytical, synthetic methods were applied.

Research results substantiate that the socio-philosophical analysis of the concept of free contract and fair price is carried out. **Discussion** deals with the research results of the philosophers and scientists such as K. Arrow, M. Gilbert, J. Buchanan, L. Mises, S. Mocherniy, R. Harre. The differences between the results obtained by the author of the article and the indicated researchers are shown. **Conclusion** indicates that the problem of freedom of choice and necessity of existence of economic ethics, coordination of social and ethical limits of development of capitalist relations are determined. It is argued that the theory of modern capitalism must be supplemented by the theory of social genesis and the normative substantiation of the process of consumer taste formation. This is the question of social psychology and ethics as well as the theory of social institutions and the theory of political correction of certain defects of the modern post-industrial mode of production.

Keywords: society, mode of production, ethics of economic relations, collective action, freedom of choice, fair price, economy.